

NaturochMiljö

Strandvårdsguide

– praktiska tips för en hållbar
vård av stränder

Utgivare: Natur och Miljö i samarbete med Annie Waller

Utgivningsår: 2025

Text: Annie Waller

Bearbetning av text: Natur och Miljö

Pärmbild: Magnus Östman

Lay out: Sandra Weckström

Tryckeri: Bofori

Webbsajt: www.naturochmiljo.fi

Publikationen förverkligad med stöd från: Finlands naturskyddsstiftelse

År 2025 finansieras Från skog till hav-projektet av: Ålandsbankens Östersjö-projekt och Svenska litteratursällskapet

Ett stort tack till Annie Waller för det goda samarbetet och för det gedigna arbetet i att sammanställa strandvårdsguiden!

Innehållsförteckning

Inledning och bakgrund	4
Östersjöns tillstånd och utmaningar	5
Vad görs för att förbättra situationen?	5
Olika typer av strandmiljöer	6
Hotade strandmiljöer	6
Sandstränder	7
Flador och glon	8
Strandskogar	8
Strandängar	8
Vårdbiotoper och kulturlandskap	9
Strandvårdsmetoder	10
Igenvuxna stränder	10
Slätter och naturbete	12
Vattenvegetation och muddring	14
Vass	15
Arters betydelse för strandmiljön	18
Nyckelarter	18
Indikatorväxter	18
Plusarter	18
Minusarter	19
Hotade arter i strandmiljön	20
Invasiva arter	22
Bekämpningsmetoder	22
Vanligaster invasiva arterna i strandmiljöer	25
Vresros (<i>Rosa rugosa</i>)	25
Vattenpest (<i>Elodea canadensis</i>)	26
Vad kan man göra själv?	27
Tack till läsaren	27
Referenser	28

Inledning och bakgrund

Denna guide riktar sig till strandägare och andra som vistas i Östersjöns skärgårdsområden, samt till dem som vill bidra till den biologiska mångfalden på stränder kring Östersjön.

Innehållet lämpar sig för den som vill lära sig om de finska strandmiljöernas nuvarande tillstånd och bekanta sig med konkreta åtgärder för att restaurera ursprunglig strandvegetation. För att vårda strandmiljöer krävs det många och långvariga insatser, och framför allt kunskap.

Guiden är en del av projektet *Från skog till hav* under ledning av förbundet Natur och Miljö. Projektet har som mål att öka den biologiska mångfalden vid Östersjöns stränder genom naturbaserade lösningar som minskar näringsutsläppen och skapar livskraftiga naturtyper. Den här guiden utgör även en del av Annie Wallers examensarbete i hortonomstudier vid Tavastlands yrkeshögskola (HAMK).

Foto: Magnus Östman

Östersjöns tillstånd och utmaningar

Östersjöns tillstånd är problematiskt: det är ett relativt litet och grunt hav med långsamt vattenutbyte som dessutom är omringat av tät befolkning. Sedan industrialiseringen, i och med ökad bebyggelse samt moderniserat jord- och skogsbruk, har mängden näringsämnen som släpps ut i vattendrag ökat drastiskt. Detta har lett till stor näringsbelastning och till att Östersjön numera lider av så kallad eutrofiering, det vill säga övergödning.¹

Det är inte bara vattnet i Östersjön som mår dåligt, men också strandmiljöerna längs kusten. Bland annat övergödningen, men också bortfallet av traditionella naturvårdsmetoder, såsom naturbete, leder till att många av Östersjöns stränder har blivit och blir igenvuxna, vilket i sin tur minskar den biologiska mångfalden. Antalet utrotningshotade arter har ökat och ett flertal strandtyper är idag akut hotade.

Vad görs för att förbättra situationen?

Flera åtgärder har vidtagits för att minska Östersjöns näringsbelastning. Till exempel har den så kallade punktblastningen minskat i och med bättre avfallshantering och skärpta vattenreningslagar som gäller bland annat avloppsvatten, pappersindustrin och fiskodling. Det största problemet är ändå den diffusa näringsbelastningen, främst inom jord- och skogsbruket, på grund av att näringsämnena i konstgödsel (kväve och fosfor) rinner ut i havet.

För att förbättra situationen har olika åtgärder genomförts, såsom spridning av gips på åkrar för att minska fosforläckage, användning av naturgödsel i kombination med goda spridningsmetoder, samt minskad utdikning av skogar och kärr för att begränsa näringsutsläpp till vattendrag och hav. Den här typen av åtgärder har haft önskad inverkan i och med att eutrofieringen av Östersjön har avtagit och inte längre ökar. Däremot är tillståndet fortfarande kritiskt på grund av den så kallade interna belastningen, det vill säga att de näringsreserver (fosfor, kväve och organiskt material) som redan skapats i Östersjöns bottensediment fortsätter att belasta Östersjön.¹

För att skydda artrikedom och förhindra degradering av strandmiljöer, utförs även en del återställningsarbeten. Miljöprogrammet Helmi 2021–2030, som Miljöministeriet och Jord- och skogsbruksministeriet ansvarar för, är ett omfattande program vars huvudsyfte är att öka den biologiska mångfalden och förbättra livsmiljöer i hela Finland med fokus på både strandmiljöer, skogsmiljöer, myrar och fågelvatten.²

I samarbete med andra instanser, såsom Närings-, trafik- och miljöcentralen (NTM-centralen) och Finlands miljöcentral, ordnas olika restaureringsprojekt av bland annat småvatten och strandmiljöer.³ Tack vare olika miljöstöd har man även kunnat vårda extremt utrotningshotade strandängar kring Östersjön med hjälp av naturbete, som i sin tur har ökat artmångfalden på ängarna.⁴

Även naturskydd spelar en betydande roll. Olika skyddsområden har skapats kring Östersjön, såsom Skärgårdshavets nationalpark och zoner som ingår i Natura 2000-nätverket. Däremot är det svårt att skydda många av Östersjöns biologiskt värdefulla strandmiljöer, eftersom en stor del av dem är privatägda. Hela tre fjärdedelar av de värdefullaste havsnaturområdena i Finland faller utanför skyddsområdena på grund av privat egendom.⁵ Därför spelar privata strandvårdssåtgärder en betydande roll.

Olika typer av strandmiljöer

Finlands kustlinje beräknas omfatta cirka 46 000 km och cirka 73 000 öar. Denna kust består av flera olika strandtyper, men det är inte helt okomplicerat att klassificera diverse kustområden. Vissa strandtyper har det forskats mera i, såsom sanddyners vegetation och utveckling, och andra har det forskats mindre i, såsom klippstränder. Dessutom överlappar många strandtyper varandra och det finns även en viss grad av intern variation inom de olika strandtyperna.

Grovt indelat kan man säga att Finlands skärgård och kust består till största delen av klipp- och moränstränder, som utgör cirka 84 procent av stränderna. Därefter utgör silt- och lerstränder cirka 10 procent medan sand- och grusstränder utgör endast 5 procent av stränderna. En betydlig del (32 procent) av kustlinjen och dess strandtyper används för bostadsutveckling, både av sommarstugor och permanenta bostäder.⁶

Hotade strandmiljöer

Många strandmiljöer hotas idag av diverse faktorer. Ett av de främsta hoten är igenvuxenhet, som beror på övergödning samt minskat naturbete och slåtter. Ett annat hot är ökad bebyggelse, som inte bara innebär att naturen där bebyggelsen sker, förstörs, utan även att närliggande områden slits. Andra faktorer som bidrar till strandmiljöers hotade tillstånd är klimatförändring, minskad salthalt i Östersjön och invasiva arter.⁷

Sandstränder

En av de mest hotade strandtyperna är sandstränder samt olika typer av dyner och vallar som uppkommer på sandstränder, såsom ålgräs- och blåstångsvallar. Ofta anser man inte vallar och dyner som egna strandtyper, men faktum är att de utgör unika mikrohabitat eftersom de är i konstant förändring på grund av väderförhållanden och vattnets rörelse. Dessa typer av habitat har minskat drastiskt på grund av att sandstränder växer igen, men också för att man i rekreationssyfte röjer eller städar bort växtlighet som samlats på stränderna.⁶

Stranddyn i utvecklingsskede. Foto: Terhi Rytteri

Sandstrand i Hangö. Foto: Terhi Rytteri

Ålgräsvall på strand i Hangö. Foto: Terhi Rytteri

Flador och glon

Andra hotade strandtyper är flador och glon. Dessa utgör egentligen två olika skeden av samma miljö. Grunda vikar separeras sakta från havet i och med landhöjningen, och orsakar först så kallade flador. När en flada separerats från havet blir det ett så kallat glo, en sjö som är i kontakt med havet endast under högt vatten eller storm.

Både flador och glon är extremt viktiga livsmiljöer för ett flertal arter, såsom olika insekter, groddjur, fiskar och fåglar. De främsta hoten mot dessa naturtyper är övergödning, muddring och båttrafik.⁶

Strandskogar

Det ser även dåligt ut för många typer av strandskogar, som har minskat i antal till följd av modernt skogsbruk. Strandskogar i naturtillstånd blir färre i takt med att de ersätts av konventionella ekonomiskogar.⁶

Strandängar

Strandängar är ett bra exempel på en vårdbiotop som minskat drastiskt i och med förändrade naturvårdsmetoder, såsom naturbete och slåtter. Det finns många olika typer av strandängar i Finland och idag klassificeras samtliga som extremt hotade och värdefulla livsmiljöer och utgör en av de viktigaste vårdbiotoperna kring Östersjön.⁹

Det som karaktäriserar strandängar är att de oftast utgörs av nästan träd- och busklösa områden mellan den nedre och övre vattenlinjen, och består av olika gräs- och örtartade, ofta lågvuxna växter. Strandängar utvecklas på stränder där jorden åtminstone delvis består av finkornig sand, grus eller lera. Vattnets rörelse bidrar även till att de hålls öppna.

Strandängar är viktiga för bland annat vatten- och strandfåglar samt vadare som kräver öppna häckningsmiljöer. Strandängarnas tillstånd hotas idag av att växa igen. Dräneringsdiken och skogsdiken från närliggande åkrar som leds över strandängarna påverkar vattenbalansen och leder till att bland annat buskvegetationen ökar.¹¹

Vårdbiotoper och kulturlandskap

Ett landskap som till betydande grad dominerats av mänsklig påverkan kallas för kulturlandskap, till skillnad från naturlandskap som påverkats mest av naturliga processer. Ett kulturlandskap kan i sin tur bestå av flera olika vårdbiotoper. En vårdbiotop är en biotop, det vill säga naturtyp, som formats av långvarig och kontinuerlig traditionell markanvändning och boskapsskötsel. Vårdbiotoper består således av bland annat ängar, hedar, skogsbeten och hagmarker. Traditionellt har naturvård huvudsakligen bestått av slåtter och bete eller en kombination av dessa. Även svedjebruk, avsiktlig översvämning, gallring av träd och borttagning av oönskad vegetation har varit vanliga naturvårdsmetoder i vårdbiotoper. Det som är utmärkande för vårdbiotoper är att även betesmarkerna och ängarna inte har gödslats, odlats eller såtts. Kännetecknande för en vårdbiotop är även att den har en hög biologisk mångfald, det vill säga att växtligheten är mångsidig och att det inte finns någon enskild art som dominerar.⁸

På 1800-talet var traditionellt jordbruk som mest utbrett. Med traditionellt jordbruk menas en småskalig, lågintensiv odlingsform som ofta bygger på lokala resurser, växelbruk och djurhållning i samspel med naturen. På den tiden utnyttjades naturliga gräsmarker maximalt för att samla foder åt boskap. Landskapen var öppnare och det fanns rikligt med blomstrande ängar och strandängar. I och med det moderna jordbrukets framväxt från och med 1900-talet har dessa naturtyper minskat drastiskt.⁹

Det är viktigt att värna om de kulturlandskap som finns kvar. Kulturlandskap är inte ”naturliga”, men de har under lång tid skapat livsmiljöer där en mångfald av arter trivs – särskilt sådana som inte har plats i dagens storskaliga jordbruk eller tät skog. Därför är de avgörande för att bevara biologisk mångfald i vårt landskap. Många växtarter som är beroende av ljus och näringsfattig jord, är beroende av traditionella vård- och skötselmetoder som naturbete och slåtter. Ovårdade områden växer snabbt igen och tas över av snabbväxande växtarter. Då växtmassan ökar och dessutom blir kvar och förmultnar ökar även näringsmängden, vilket ytterligare försvårar traditionella ängsarters överlevnad. Att värna om vårdbiotoper är ett sätt att öka eller bibehålla biologisk mångfald.¹⁰

Strandvårdsmetoder

Det finns en mängd olika sätt att vårda strandmiljöer på, och även olika definitioner av begreppet vård.

Med **restaurering** menas någon form av återställning av ett försvagat ekosystem till sitt naturliga tillstånd. Ibland räcker det med att eliminera tryck eller skada på naturtypen, till exempel genom att inrätta naturskydd eller att minska på näringsbelastningen på ett specifikt område. Syftet med denna typ av **passiv restaurering** är att en naturlig återhämtningsprocess påbörjas. Detta är i många fall en förstahandsåtgärd.⁵ Ifall naturtypen skadats av mänsklig aktivitet är passiv restaurering ofta otillräcklig. Dessutom utgör privatägd mark ofta ett hinder för naturskydd och därmed även för passiv restaurering. Därför behövs även **aktiv restaurering** vid sidan av passiv.⁵

Aktiv restaurering handlar om konkreta åtgärder som har som mål att återskapa fungerande ekosystem. Ofta är det fråga om engångsåtgärder som riktas till områden där de kan utgöra största möjliga nytta för ekosystemet och dess mångfald. **Naturvård** däremot, syftar ofta på upprätthållande av en viss naturtyp, och handlar om åtgärder som behöver upprepas regelbundet.⁵

Strandekosystem återhämtar sig långsamt under flera årtionden. Därför är det alltid kostnadseffektivast att förebygga skada i stället för att restaurera i efterhand. Dessutom kan det ibland vara rent av omöjligt att återställa stränder till sitt ursprungliga tillstånd.⁵

För att överhuvudtaget kunna avgöra ifall restaurering är möjligt innan man påbörjar en åtgärd eller ett projekt, är det viktigt att ta reda på områdets egenskaper, såsom dess artsammansättning och vattendragets hydromorfologi. Det lönar sig också att definiera vad målet med åtgärden är på förhand; återställning till naturtillstånd, förbättring av något specifikt förhållande, eller något helt annat.⁵

Igenvuxna stränder

Övervuxen strandväxtlighet har både för- och nackdelar man måste ta i beaktande för varje specifika strandområde. Å ena sidan, skapar växtligheten en slags buffertzona som suger åt sig överloppsnäring, vilket är positivt eftersom det förhindrar näringen från att direkt rinna ut i vattnet. Å andra sidan, är detta endast till nytta om man avlägsnar växtligheten innan den hinner vissna och återge näringen till vattensystemet.

De strandvårdsmetoder som denna guide kommer att fokusera på innefattar olika sätt att röja igenvuxna stränder och upprätthålla öppenhet, det vill säga, att regelbundet förhindra att en viss sorts växtlighet tar över för att en annan typ av växtlighet skall ha chans att överleva. Det är viktigt att välja rätt metod och sätta sig in i sitt eget strandområde på förhand eftersom fel restaureringsmetod i värsta fall kan orsaka mer skada än nytta; vissa skadliga växter kan öka vid felaktig bekämpning och värdefulla naturtyper kan skadas vid vårdslös röjning. Det är även viktigt att beakta fåglarnas häckningstid när man väljer tidpunkt för åtgärden.¹²

Ifall en strand varit ovårdad en längre tid, kan det vara nödvändigt att göra en viss återställning innan den egentliga åtgärden påbörjas. Oftast handlar det om att avlägsna unga träd, buskar och tät vegetation.¹² Den egentliga strandvårdsåtgärden handlar oftast om **slåtter och/eller naturbete**, men **även avlägsnande av vattenväxter** och **vass**. **Eliminering av olika invasiva arter** kan vara nödvändigt.

Slåtter och naturbete

Såväl slåtter som naturbete på strandområden är metoder som upprätthåller och värnar om värdefulla naturtyper, samtidigt som de avlägsnar näringsämnen. Båda har sina för- och nackdelar, och ibland kan en kombination av dessa vara nödvändig, till exempel slåtter efterföljt av bete.

Slåtter är mer effektivt för att avlägsna **all** växtlighet från ett område, även sådan som djur inte betar. Däremot är det mer kostsamt och arbetsdrygt då man själv behöver slått med slåttermaskin eller lie, och sedan transportera bort allt växtavfall så att det inte förmultnar på stranden. Man vill undvika att det förmultnade växtavfallet överskuggar den nya tillväxten och återger näringen till strandområdet och övergöder vattnet.¹²

Naturbete är således ett mer kostnadseffektivt alternativ ifall man vill upprätthålla ett öppet strandområde, eftersom avfallet kontinuerligt äts upp av djuren. Däremot återger djurens avföring en del av näringen tillbaka till strandområdet.¹² Även boskapsägaren gynnas av naturbete i och med att djuren får mer varierad kost. Naturbete kräver dock en hel del upprätthållning och djuren behöver ses till och omhägnader kontrolleras.¹²

Även strandtypen påverkar valet av vårdmetod. På steniga stränder och andra stränder där maskiner inte kan användas, är antagligen naturbete ett bättre alternativ. Slåtter är att föredra på till exempel tätbebyggda stränder, simstränder och andra ställen där det är omöjligt att ha betesdjur. På mindre strandområden kan till och med lie räcka som verktyg för slåtter.

Då man utför slåtter bör man se till att den klippta växtmassan avlägsnas från strand- och vattenområdet oavsett områdets storlek. Växtmassan är näringsrik och kan därmed användas till exempel som jordförbättringsmaterial eller bioenergi.¹²

Man bör beakta tidpunkten både när det gäller slåtter och naturbete. Under sensommaren i augusti binder växterna fortfarande gott om näringsämnen som kan avlägsnas. Därför är slåtter som utförs den tiden ett utmärkt sätt att bevара låg vegetation, biologisk mångfald och öppna landskap. Fåglarnas häckning är också vanligtvis avslutad vid den tiden.

Naturbete gynnas i princip alltid av att påbörjas så tidigt som möjligt, då växtligheten fortfarande är tillräckligt späd. För att se till att betesdjuren kan påbörja sitt bete direkt på våren kan det löna sig att första gången avlägsna tät vegetation redan under hösten eller vintern innan (till exempel genom slåtter).

Metod	Fördelar	Nackdelar
Slåtter	- All växtlighet fås bort - Ingen näring återges - Effektivare/snabbare - Kräver ingen direkt upprätthållning efter insatsen	- Avfallet måste avlägsnas - Kräver en stor arbetsinsats - Svårt att förverkliga på vissa områden
Naturbete	- Mer kostnadseffektivt - Mindre arbetsinsats - Djuren + boskapsägaren gynnas	- En del av näringen återges - Viss typ av växtlighet äts inte av djur - Kräver en del upprätthållning under hela säsongen

Kor på bete. Foto: Magnus Östman

Vattenvegetation och muddring

Att avlägsna vattenvegetation från övergödda vikar är ett bra sätt att minska på näringsbelastningen i vattensystemet. Den avlägsnade växtmassan är dessutom ett näringsrikt jordförbättringsmaterial för åkrar och trädgård.

Att avlägsna vegetation manuellt är oftast att föredra över muddring. Muddring kan vara ett alternativ ifall stranden är mycket långgrund, men innebär ofta en mängd oförutsägbara negativa konsekvenser, såsom grumligt vatten, frigörning av näringsämnen från bottensedimentet samt störningar av fiskarnas lekområden. Om riklig vattenvegetation försvårar båttrafiken är regelbunden klippning eller slåtter av vegetationen vanligtvis ett bättre alternativ än muddring, eftersom det är mindre skadligt på lång sikt. Alla muddringsprojekt måste anmälas till NTM-centralen.¹²

Det är viktigt att undersöka och ta reda på vad för slags vattenväxtlighet det är frågan om innan man börjar avlägsna den. Vass, säv och andra gräs-aktiga arter som växer delvis under vattenytan (*fin. ilmaversoiskasvit*), går bra att kapa så nära roten som möjligt. Näckrosor, gäddnate och andra växter som slår rot i havs-/sjöbotten, men vars blad och blommor flyter på vattenytan (*fin. kelluslehtiset kasvit*) är knepigare att slått eftersom de ofta växer tillbaka från roten. Rötterna kan man avlägsna genom att kratta, harva eller muddra. Däremot finns det en hel del växter som det absolut inte lönar sig att slått eller kapa av. Ofta är det fråga om växter som växer under vattenytan (*fin. uposvesikasvit*). Till exempel ålnate, vattenpest och hornsärv förökar sig lätt från

bara små växtfragment, och slåttring kan därför innebära ökad tillväxt då redan existerande växter kapas och splittras i flera bitar.¹²

Ålnate

Potamogeton perfoliatus

- Förökar sig lätt från fragment – Kapa inte av!

Foto: Magnus Östman

Gäddnate

Potamogeton natans

- Förökar sig från roten
- Kapa av så nära roten som möjligt
- Avlägsna roten med kratta/harv

Foto: Krzysztof Zianed / Wikimedia Commons

Ålnate. Illustration: Sara Kåll-Fröjdö

Vass

Mängden vass har ökat drastiskt i Skärgårdshavet under de senaste 100 åren. Vass gynnas av övergödning, sprider sig lätt och konkurrerar ut andra arter. Till exempel har säven minskat betydligt i takt med att vassen ökat. Säv utgör en viktig livsmiljö för bland annat många skalbaggar. Att säven minskat beror också på minskat naturbete, eftersom boskap äter vass men inte säv.¹³

Vass bidrar effektivt till de igenvuxna stränderna, men är samtidigt en viktig livsmiljö (precis som säv) för otaliga arter. Vassen är dessutom effektiv på att samla upp näringsämnen och fungerar således ypperligt som en näringsfälla. Den ökade vasstillväxten innebär alltså både för- och nackdelar.

En lösning är att inte ta bort all vass utan bara avlägsna näring, det vill säga att slå vassen men bevara rötterna. På detta sätt kan vass fortsätta växa nästa säsong, och därmed utgöra en livsmiljö samt samla upp näring. Detta beror givetvis på situation och område; ifall det är omöjligt att kontinuerligt slå vassen, kan det löna sig att ta bort vassbeståndet med rötterna.

Den ideala tidpunkten för att avlägsna vass beror på flera faktorer. Precis som all vegetation, suger den åt sig näring under sommaren. Därför är den mest effektiva tiden för att avlägsna näringsämnen i augusti. Då hinner vassen inte få nya stammar under samma växtsäsong och hinner inte heller lagra näringsämnen från stammen till rotsys-

Slåttertidpunkt	Fördelar	Nackdelar
Försommar	- Lämpar sig för foder - Minskar tillväxt effektivt ifall vassbeståndet är mycket tätt	- Har inte hunnit binda så mycket näring - Påverkar vissa fåglars och fiskars reproduktion negativt - Inte grovt nog för byggnadsmaterial
Sensommar	- Lämpar sig för jordförbättringsmaterial - Har sugit upp mycket näring	- Kan vara för grovt som foder - Inte grovt nog för byggnadsmaterial
Vinter	- Lämpar sig för byggnadsmaterial - Kan påföljas av naturbete inkommande vår	- För grovt för foder - En del näring har hunnit lagras i roten

temet inför vintern. De flesta fåglars häckningssäsong och fiskars lek är också över vid denna tidpunkt. Ifall det är fråga om väldigt tät vass som inte kapats tidigare bör det göras innan växterna blommar i slutet av juni och därefter var tredje till fjärde vecka. Att klippa så nära vassens rotsystem som möjligt under vattenytan är den bästa metoden att minska tillväxten.

Det är även möjligt att kapa vassen medan vattnet är fruset. Påföljande sommars skötsel underlättas ifall den övervintrande vassbeståndet har avlägsnats. Vinterklippning förhindrar att områden växer igen och förbättrar därmed vattenflödet, samt förhindrar att vassmassan blir kvar och ruttnar.¹²

Vilken tid på året vassen är slått påverkar också vad den avlägsnade vassen kan användas till. Som jordförbättringsmaterial kan egentligen vilken slags vass som helst användas, men den är mest näringsrik när den är skördad på hösten. Endast späd vass, kapad på våren eller tidig sommar, lämpar sig som djurfoder. Torr vass som är kapad på vintern går att använda som byggnadsmaterial.

Oberoende när vassen är kapad bör den avlägsnas från stranden. Det avskurna växtmaterialet måste alltid samlas upp ur vattnet – om det lämnas kvar riskerar det att ytterligare övergöda vattnet.¹²

Foto: Neuss / Wikimedia Commons

Foto: Bernd Haynold / Wikimedia Commons

Foto: Krzysztof Zianed / Wikimedia Commons

Vass

Phragmites australis

- Skaftet ihåligt
- 1-3 m hög
- Blommar under sensommaren

Säv

Schoenoplectus lacustris

- Skaftet mörkfyllt
- 1-3 m hög
- Blommar under högsommaren

Blåsäv

Schoenoplectus tabernaemontani

- Skaftet mörkfyllt
- 70-150 cm hög
- Blommar under högsommaren

Arters betydelse för strandmiljön

Nyckelarter

Nyckelarter är arter som har en stor betydelse för flera andra arter, till exempel genom att utgöra föda eller skydd. Det är extra viktigt att värna om nyckelarter eftersom deras minskning (eller i värsta fall utrotning) kan få en lång rad konsekvenser för många arter och hela ekosystemfunktioner.

Indikatorväxter

Med benämningen *indikatorväxt* syftar man på en art med vissa egenskaper som kan användas för att dra vissa slutsatser om miljön den växer i. Olika mossor kan till exempel indikera att miljön är sur och fuktig.

Anmärkningsvärda vårdbiotopsarter indikerar att platsen de växer på möjligtvis kan vara en värdefull vårdbiotop. En anmärkningsvärd art eller indikatorväxt behöver inte vara fridlyst eller hotad, även om det finns sådana växter som uppfyller båda kriterierna.

Plusarter

Trots att många värdefulla vårdbiotoper försvunnit kan det finnas kvar zoner med värdefull vegetation, som skulle ha chans att återupplivas. Genom att röja bort vass och andra undanträngande arter ger man plats åt så kallade *plus-arter* som är för vårdbiotoper anmärkningsvärda arter.¹² Med plusarter syftar man på kärlväxter som är anpassade till ljusa och näringsfattiga platser. Dessa anmärkningsvärda arter kallas alltså för plusarter eftersom de har ett positivt indikatorvärde för vårdbiotoper. Ofta är det fråga om typiska ängsarter, varav ett flertal är utrotningshotade.

Vid riklig förekomst tyder dessa växter på en lång historia av traditionell markanvändning, vilket i allmänhet gynnat biologisk mångfald och indikerar på att miljön den växer i är en vårdbitop.¹¹

Exempel på plusarter:

Foto: Neil Crawford / Wikimedia Commons

Foto: Ivar Leidus / Wikimedia Commons

Foto: Krzysztof Zianed / Wikimedia Commons

Foto: Gllawm / Wikimedia Commons

Foto: Matti Virtala / Wikimedia Commons

Klapperstarr
Carex glareosa

Kärrvial
Lathyrus palustris

Strandrödtoppa
Odontiles litoralis

Ormtunga
Ophioglossum vulgatum

Strandögöströst
Euphrasia bottnica

Minusarter

Liksom det finns vissa anmärkningsvärda arter med så kallat positivt indikatorvärde för vårdbiotoper, finns det även problemarter, eller så kallade minusarter, med negativt indikatorvärde. De är arter som lätt dominerar växtsamhällen och är bra på att konkurrera ut andra växter, vilket i sin tur minskar mångfalden av växtarter. Typiska minusarter är stora gräs och örter som gynnas av eutrofiering.¹¹ Det finns minusarter med negativt indikatorvärde som förekommer i riklig mängd men också sådana som förekommer i en mindre mängd.¹¹

Exempel på minusarter:

De vanligaste är ängskavle(tåtel), tuvtåtel, kvickrot, bergrör, prästkrage, hundkäx, åkertistel, nässla och maskrosor. Arter som dominerar igenväxningsfasen, till exempel vass och älggräs, kan också betraktas som minusarter.¹¹

Tuvtåtel
Deschampsia despitosa

Hundkäx
Anthriscus sylvestris

Åkertistel
Cirsium arvense

Brännässla
Urtica dioica

Maskrosor
Taraxacum spp

Det är dock viktigt att komma ihåg att trots att dessa arter här lyfts fram som ”skadliga” växter med negativ inverkan på vårdbiotoper är helhetsbilden mer komplex. Även dessa arter har en hel del värdefulla egenskaper som bidrar till mångfald. Till exempel är nässlan en viktig näringsväxt för många arter, medan maskrosor är viktiga för en mängd pollinerare. Många minusarter är också goda näringsväxter för betesdjur. Problemet uppstår enbart då dessa växter tar över stora ytor. Det utbredda naturbetet som fanns förut, bidrog till att bibehålla balansen mellan denna typ av minusarter och andra växterarter.

Hotade arter i strandmiljöer

Hotade växtarter är arter som av olika skäl minskat drastiskt i antal och vars överlevnad anses vara hotad. Vissa av dem är fridlysta, vilket betyder att man inte får plocka eller på annat sätt förstöra dem eller deras livsmiljö. Det finns en officiell klassificering av olika grader av utrotningshot, utarbetad av Internationella naturvårdsunionen (IUCN). Även naturtyper klassificeras enligt detta system. På hemsidan *laji.fi* kan man kontrollera aktuell status för varje enskild art i Finland.

CR = akut hotad, EN = starkt hotad, VU = sårbar, NT = nära hotad

Exempel på hotade arter i strandmiljöer:

Foto: Jason Hollinger / Wikimedia Commons

Dvärglåsbräken
Botrychium simplex
(CR)(fridlyst)

Foto: Andrea Moro / Wikimedia Commons

Strandnarv
Sagina maritima
(EN)

Foto: Neil Crawford / Wikimedia Commons

Ishavshästsvans
Hippuris tetraphylla (EN)(fridlyst)

Foto: Len Worthington / Wikimedia Commons

Sumpgentiana
Gentianella uliginosa (EN)

Foto: Marti Virtala / Wikimedia Commons

Strandviva
Primula nutans
(EN)

Foto: Algirdas / Wikimedia Commons

Rosettjungfrulin
Polygala amarella
(VU)

Foto: Magnus Östman

Sodaört
Salsola kali
(EN)(fridlyst)

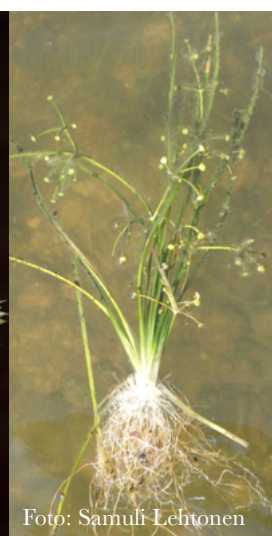

Foto: Samuli Lehtonen

Småsvälv
Alisma wahlenbergii (EN)

Invasiva arter

Invasiva arter klassas globalt som det näststörsta hotet mot biologisk mångfald. Med invasiva arter syftar man på arter som spridit sig från sitt naturliga utbredningsområde till ett nytt eller flera nya områden med hjälp av människan och etablerat sig så pass bra, att de hotar tränga undan ursprungliga arter och därmed orsaka allvarlig skada för olika ekosystem.¹⁴

Dessa arter kan orsaka skada på olika sätt, till exempel genom att tävla om livsutrymme, näring, solljus och så vidare. De kan även sprida sjukdomar och korsa sig med inhemska växtarter. Vissa invasiva arter ändrar även näringsbalansen och den mikrobiella aktiviteten i marken, vilket ytterligare försvårar ursprungsväxtlighetens överlevnad. En invasiv art stör och kan i värsta fall förstöra ett helt ekosystem och balansen i dess näringsväv.¹⁴

Bekämpningsmetoder

Ifall man upptäcker en invasiv art är det viktigt att man förhindrar dess spridning genom att informera myndighet och/eller bekämpa den själv. Det finns olika bekämpningsmetoder, och vilken metod som lämpar sig bäst beror på växtarten och dess miljö och växtens aktuella tillväxtfas.¹⁵

En växtart som förökar sig med frö bör man bekämpa innan dess frön hunnit mogna för att minska risken att den sprider sig flerdubbelt. Vissa växter kan producera tusentals frön per planta, som dessutom kan ligga kvar i marken i frövila i flera år. Därför är det viktigt att kontrollera och följa upp ett tidigare bekämpat område de påföljande åren. Även växter som förökar sig med rotskott är oftast bättre att bekämpa tidigt, innan de etablerat ett starkt rotsystem; ju yngre en växt är desto lättare är det att dra upp den med rötterna.¹⁵

Den effektivaste metoden att ta kål på en invasiv växtart är att **mekaniskt** avlägsna den, det vill säga att antingen med muskel- eller motorkraft dra upp den ur marken, alternativt utöva slätter. Däremot kan det vara svårt eller omöjligt att gräva upp ett helt rotsystem ifall ett bestånd är kraftigt etablerat. I sådana fall kan **uttröttnings** eller **täckning** vara bra alternativ. Båda metoderna kräver att man först klipper eller sågar ner växten till roten.

För att sedan trötta ut växten kan man kontinuerligt avlägsna alla nya skott och gröna blad samt eventuella rotskott som växer ur plantan, tills den efter en tid dör. Detta kräver alltså en liten arbetsinsats men under flera års tid. För att avlägsna växten med hjälp av täckning kan man täcka in roten med till exempel svart plast eller annat ogenomträngligt material, för att förhindra att växten får solljus. Även på detta sätt dör växten inom ett par år. Detta kräver ingen kontinuerlig arbetsinsats, förutom att kontrollera att plasten ligger på plats och inte skadats. Däremot bör man se till att skaffa ett sådant material som antingen är biologiskt nedbrytbart eller inte vittrar sönder av solljus, så att man kan avlägsna det efter att växten dött.

Mindre växter kan man även avlägsna genom att använda ånga eller låga, det vill säga, genom att utsätta växten för **hög temperatur**. Detta förstör dock inte rotsystemet, och kan dessutom vara svårt att utföra i praktiken.

Det finns även olika **kemiska** bekämpningsmedel som pelargonsyra och glyfosat, men dessa rekommenderas ytterst sällan, eftersom de skadar den omkringsliggande naturen och inte bara den växt som bekämpas. Det är dessutom förbjudet att använda kemiska bekämpningsmedel i närheten av vattendrag eftersom giftet sprids via vattnet och kan ha oberäkneliga konsekvenser.¹⁵

Metod	Beskrivning	Fördelar	Nackdelar
Mekanisk	- Dra upp växten med rötter genom muskel- eller motorkraft eller slå ner den med lie/slätter	- Effektivaste metoden	- Arbetskrävande
Uttröttning	- Avlägsna alla nya skott och gröna blad upprepade gånger tills växten dör	- Relativt liten arbetsinsats	- Tidskrävande
Täckning	- Täck in området med svart plast eller annat ogenomträngligt material	- Relativt liten arbetsinsats	- Tidskrävande - Införskaffande av rätt material
Hög temperatur	- Förstör växten med ånga/låga	- Effektiv - Liten arbetsinsats	- Rötterna överlever - Brandfara - Kan vara svårt att genomföra i praktiken
Kemisk	- Förstör växten med gift	- Effektiv - Liten arbetsinsats	- Oberäknelig - Omkringsliggande natur tar skada - Får inte användas nära vattendrag

Mer information om varje enskild art och hur de ska bekämpas finns att hitta på hemsidan *vieraslajit.fi* som fungerar som ett nationellt register över alla invasiva arter i Finland.

När det handlar om bekämpning av invasiva arter är det väldigt viktigt att beakta avfallshanteringen. För att undvika att förökningsbara delar sprids vidare ska man inte lämna avfallet att förmultna i naturen; överlag rekommenderas det att avfallet hantearas i slutna påsar. Växtavfallet bör i regel föras till en avstjälningsplats och sorteras korrekt, men väldigt små mängder kan slängas i blandavfall. Hemkompostering rekommenderas i allmänhet inte, eftersom den sällan uppnår så höga temperaturer att alla växtdelar med säkerhet förstörs (minst 70°C).

Med främmande arter avses växter, djur eller andra organismer som människan oavsiktligt eller avsiktligt har introducerat utanför artens naturliga utbredningsområde. En främmande art har med människans medverkan överskridit sina naturliga spridningshinder, såsom kontinenter, hav eller berg. En invasiv art är en främmande art som har en negativ påverkan på dess nya miljö. Bild och text från: *vieraslajit.fi*

Några av de vanligaste invasiva arterna i Finland:

Foto: Magnus Östman

Foto: Magnus Östman

Foto: Jasper Shide / Wikimedia Commons

Parkslide
Reynoutria japonica

Jättebalsamin
Impatiens glandulifera

Blomsterlupin
Lupinus polyphellus

Jätteloka
Heracleum mantegazzianum

Foto: Ilya Rudenko / Wikimedia Commons

Vanligaste invasiva arterna i strandmiljöer

Vresros (*Rosa rugosa*)

Vresrosen är den mest utbredda invasiva arten i strandmiljöer. Det är en flerårig 0,5–1,5 meter stor rosenbuske som förökar sig effektivt med både rotskott och frön. Vresrosens nypon kan flyta och därmed färdas långa vägar på vattnet. Nyponen är föda för många fåglar och andra djur, och sprids även därför genom deras avföring.

Vresrosen har orsakat betydande skador på både natur och rekreation, och är ett särskilt hot mot sandstränder och strandängar. Den kan bilda flera hektar av ogenomtränglig vegetation genom sitt djupa rotsystem, som kan växa till ett djup på två meter, och på så sätt tränga undan inhemska växt- och djurarter. Den förändrar även mikrobiella värden i marken.¹⁶

För att inte förväxla vresrosen med någon av de ursprungliga nyponrosarterna som växer i skärgården, är det bra att känna igen vissa egenskaper som skiljer dem åt. Till skillnad från vresrosen, bildar nyponrosor sällan täta buskage, utan växer som enskilda 2–4 meter höga buskar. Vresrosens taggar ligger väldigt tätt och skaftet ser nästan hårigt ut, medan nyponrosens taggar är få och dessutom böjda.¹⁷

Vresrosen är väldigt svår att bekämpa. Små buskar är relativt lätta att gräva upp, men stora etablerade buskage bekämpas ofta med en kombination av metoder: nerklippning, täckning och uttröttnings.¹⁵

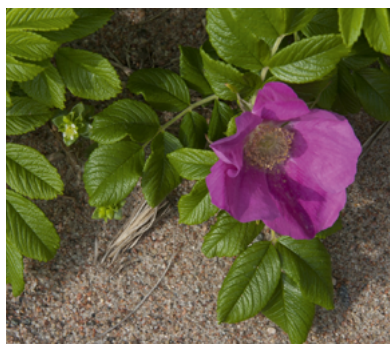

Foto: Magnus Östman

Blomman är enkel och oftast anilinröd, ibland vit

Foto: Wikimedia Commons

Nyponen är röda och har en rund form

Foto: Michel Langeveld / Wikimedia Commons

Bladen är grova och håriga på undersidan

Foto: PsamatheM / Wikimedia Commons

Stjälken är fylld tätt med taggar i olika storlekar

Vattenpest (*Elodea canadensis*)

Vattenpesten är en vattenväxt som trivs främst i sjöar, bäckar och åar, men klarar sig också bra i Östersjöns saltfattiga brackvatten. Den förökar sig effektivt från små växtfragment och rotbitar. Vattenpesten användes ursprungligen som prydnadsväxt i trädgårdsdammar och akvarier, varifrån den sedan spred sig ut i naturen. Den bildar effektivt stora bestånd i vattenmiljöer, och tränger således undan inhemska arter. Dessutom kan den förändra näringsomloppet i vattendrag, orsaka kraftiga pH-förändringar, särskilt i slutna vattendrag, och förbruka stora mängder syre. I värsta fall kan fiskarnas lek störas på grund av arten.^{18, 19}

Ifall vattenpest redan spridit sig till ett vattendrag är det nästintill omöjligt att helt och hållet avlägsna växten, eftersom man skulle behöva avlägsna samtliga fragment av växten för att förhindra att den förökar sig. Genom att muddra, riva upp eller röja kan man tillfälligt avlägsna växtmassan, och på så sätt öka rekreationsvärdet och eventuellt underlätta andra arters överlevnad.⁵

Det är även viktigt att hålla fiskeredskap rena för att undvika att vattenpesten sprider sig från ett ställe till ett annat, eftersom den sprids enkelt redan från små fragment.

Vattenpest

Elodea canadensis

Meddela NTM-centralen vid maskinell bekämpning

Utbredning: hela landet

Kan bli upp till två meter hög
Krans bestående av tre blad

Foto: Krzysztof Zianed / Wikimedia Commons

Smal vattenpest

Elodea nuttallii

Meddela NTM-centralen vid maskinell bekämpning

Utbredning: Åboland

Mindre och spetsigare blad,
krans bestående av tre blad

Foto: Christian Fisher / Wikimedia Commons

Vad kan man göra själv?

Ett effektivt sätt att sköta om strandmiljöer nära dig är att ordna talko eller delta i talko. Talkots syfte kan till exempel vara att röja igenvuxna stränder för att upprätthålla vårdbiotoper eller bekämpa invasiva arter för att öka mångfalden på stränderna. Det behöver inte vara svårt eller omständligt; i bästa fall behövs bara handskar, sopsäckar och frivilliga deltagare.^{10, 14, 15}

Ifall man inte har resurser att konkret påverka sin närmiljö kan man bidra genom att rapportera olika observationer. Detta gäller till exempel sällsynta eller hotade växter och djur.²⁰

Om man upptäcker en invasiv art lönar det sig att anmäla observationen till myndigheter, även om man inte har möjlighet att bekämpa den själv. Detta underlättar planeringen av bekämpningsarbete för de instanser som sysslar med det.²¹

Det är även möjligt att grunda ett privat naturskyddsområde för att passivt restaurera ett strandområde.²²

Tack till läsaren

Våra stränder utgör värdefulla och artrika miljöer som hotas av att växa igen till följd av övergödning. Genom att vårda stränder med metoder som slåtter, naturbete och bekämpning av invasiva arter kan vi ändå försöka återställa och upprätthålla deras biologiska mångfald och ekologiska funktioner.

Varje insats räknas – från att rapportera artobservationer till att delta i eller ordna talkon. För att restaurera stränder i en större skala krävs givetvis samarbete mellan beslutsfattare, myndigheter, forskningsinstitut, och den enskilda individen. Vi hoppas ändå att denna guide har gett dig konkreta tips på hur just du kan bidra till att återställa stränder och inspirerat dig till att vara med och vårda dessa unika och betydelsefulla livsmiljöer.

Referenser

1. Finlands miljöcentral. (u.å.). Östersjöns tillstånd – eutrofiering. Hämtad 5 april 2025, från <https://itameri.fi/sv/ostersjons-tillstand/eutrofiering>
2. Miljöministeriet. (u.å.). Livsmiljöprogrammet Helmi. Hämtad 5 april 2025, från <https://ym.fi/sv/livsmiljoprogrammet-helmi>
3. Finlands miljöcentral. (2022). Helmi-ohjelman pienvesi ja rantaluontoverkosto. Hämtad 5 april 2025, från <https://www.syke.fi/fi/projektit/helmi-ohjelman-pienvesi-ja-rantaluontoverkosto-helppi>
4. Naturresursinstitutet (Luke). (u.å.). Rantalaidun. Hämtad 5 april 2025, från <https://rantalaidun.luke.fi>
5. Arnkil, A., Bäck, A., Haavisto, F., Keskinen, E., Kuningas, S., Laine, A., Nieminen, A., Puttonen, I., Raitanen, H., & Salovius-Laurén, S. (2024). Katsaus meriluonnon kunnostustöihin ja -menetelmiin Suomessa. Forststyrelsen.
6. Raunio, A., Schulman, A., & Kontula, T. (Red.). (2008). Suomen luontotyyppien uhanalaisuus – Osa 2: Itämeri ja rannikko. Finlands miljöcentral.
7. Finlands miljöcentral. (2018). Punainen Kirja – Itämeren rannikko. Hämtad 5 april 2025, från https://luontotyyppienuhanalaisuus.ymparisto.fi/lutu/#/p%C3%A4%C3%A4ryhm%C3%A4t/It%C3%A4meren_rannikko
8. Finlands miljöcentral. (2022). Perinnebiotooppien uhanalaisuus. Hämtad 5 april 2025, från <https://www.ymparisto.fi/fi/luonto-vesistot-ja-meri/luonnon-monimuotoisuus/luontotyyppien-monimuotoisuus/luontotyyppien-uhanalaisuus/perinnebiotooppi>
9. Niemelä, M. (2012). Eläimet rantaan – kyllä vai ei? Opas kestävään rantalaiduntaamiseen. NTM-centralen i Egentliga Finland.
10. WWF Finland. (2012). Hikeä, hyötyliikuntaa ja hyvää mieltä – perinneympäristöt kuntoon talkoilla.
11. Kemppainen, R. (2017). Perinnemaisemien inventointiohje. NTM-centralen i Egentliga Finland.
12. Javanainen, K., Kemppainen, R., Orjala, M., Perkonoja, M., Saarni, K. (2013). Rytinää ruovikoihin – välskettä vesiin: Ohjeita ranta-alueiden hoitoon. NTM-centralen i Egentliga Finland.

13. Finlands miljöcentral. (2018). Punainen Kirja – Merenrantakaisliksot. Hämtad 5 april 2025, från <https://luontotyyppienuhanalaisuus.ymparisto.fi/lutu/#/luontotyypit/Merenranta-kaisliksot>
14. WWF Finland. (u.å.). Vieraslajit. Hämtad 5 april 2025, från <https://wwf.fi/uhat/vieraslajit>
15. Allergi-, hud- och astmaförbundet rf & WWF Finland. (2018). Terve askel luontoon -hankkeen vieraslajiopas.
16. Finlands Artdatacenter. (2020). Vresros – Rosa rugosa. Hämtad 5 april 2025, från <https://laji.fi/sv/taxon/MX.38815/biology>
17. Vieraslajit.fi. (u.å.). Haitallisen kurturuusun tunnistaminen pihalla ja puutarhassa. Hämtad 5 april 2025, från <https://vieraslajit.fi/ajankohtaista/i-1932>
18. Finlands Artdatacenter. (2021). Vattenpest – Elodea canadensis. Hämtad 5 april 2025, från <https://laji.fi/taxon/MX.40119>
19. Finlands Artdatacenter. (2023). Smal vattenpest – Elodea nuttallii. Hämtad 5 april 2025, från <https://laji.fi/taxon/MX.52867>
20. Finlands Artdatacenter. (u.å.). Spara naturobservationer till FinBIF. Hämtad 2 april 2025, från <https://laji.fi/sv/save-observations>
21. Vieraslajit.fi. (u.å.). Rapportformulär för invasiva främmande arter. Hämtad 5 april 2025, från <https://vieraslajit.fi/ilmoita/MHL.85/MX.41695>
22. Baltic Sea Action Group. (2022). Gullkrona – Skärgårdshavets största marina skyddsområde. Hämtad 2 april 2025, från <https://www.bsag.fi/ajankohtaista/case-gullkrona/>

Från skog till hav är ett projekt som lyfter fram naturbaserade lösningar i skogs- och kustmiljöer för att främja Östersjöns hälsa. En röd tråd genom projektet är sambandet mellan skogen och Östersjöns välbefinnande.

Syftet är att öka medvetenheten om hur skogen och havet hänger samman – och vad vi som skogsägare, strandägare och medborgare kan göra för att bevara och stärka våra kustområden och skogar på ett hållbart sätt.

Eftersom både skog och hav är komplexa system, har projektet ett helhetsperspektiv och fokuserar på flera viktiga delområden: skogen, stranden, vassen, naturbaserade lösningar och Östersjöns tillstånd.

På [kampanjsajten](#) sprider vi information om dessa ämnen och presenterar alternativa, hållbara metoder för ett renare Östersjön – öppet för alla att ta del av. Utöver detta ordnas även föreläsningar, diskussioner, talkon och workshoppar runtom i Svenskfinland.

Ett av projektets mål är att etablera ett [skogsägarnätverk](#). Syftet med detta mål är att inspirera och stötta skogsägare i att övergå från kalhyggen till ett mer ekosystembaserat skogsbruk. Vi lyfter även fram andra centrala teman som biologisk mångfald, vattenvård och Östersjöns framtid.

Vill du vara med och göra skillnad? **Kontakta oss!**

Donera till förbundets långsiktiga arbete för miljön eller stöd oss genom att bli medlem!

Läs mer på

www.naturochmiljo.fi/engagera-dig/stod-oss

NaturochMiljö

